

»Tietohuollon ajankohtaiset tehtävät ja kehittäminen»: Tinfon nykyisen miehityksen joutsenlauluseminaari Helsingissä 8. 3. 1988

Opetusministeriö vaatii korkeakouluilta ja muilta alaisiltaan instituutioilta tehokkuutta. Tinfon 8. 3. 88 järjestämä seminaari »Tietohuollon ajankohtaiset tehtävät ja kehittäminen» osoitti, että ministeriö tarkoittaa täyttä totta ja näyttää itse parhaan esimerkin: nyt selvittiin kolmessa tunnissa asioista, joiden käsittelyyn entisinä aikoina meni pari päivää.

Seminaarin tavoitteena oli kartoittaa Tieteellisen tietohuollon kehittämissuunnitelman 1988—1992 toteutumista ja tietohuollon uusia tehtäviä. Tinfon miehitys vaihtuu lähiaikoina, joten seminaari oli tilinpäätöksen luonteinen.

Seminaarin ensimmäistä puoliaikaa hallitsi oikeastaan yksi kysymys ylitse muiden, korkeakoulujen uusi budjetointikäytäntö, jonka pelätään aiheuttavan kurjuutta sekä korkeakoulukirjastoissa yleensä että keskuskirjastoissa erityisesti. Budjetointikäytäntö on tietenkin vain osa korkeakoulujen kehittämishanketta. Tampereen yliopiston rehtori Tarmo Pukkila lähtikin tarkastelemaan tilannetta korkeakoulujen perustehtävistä, tutkimuksesta ja opetuksesta, joista nyt halutaan kehittää nimenomaan tutkimusta. Hänen mukaansa »korkeakoulujen sisällä tapahtuvan tietohuollon kehittämisen lähtökohtana ovat opetuksen ja tutkimuksen asettamat vaatimukset». Näiden vaatimusten mukaan on myös kirjastoja kehitettävä. Pukkila korosti tutkimusta uuden tiedon tuottajana; ja se tieto on niin uutta, että sitä on turha etsiä julkaistuista aikauslehdistä tai kirjoista. Tutkijan on lähdettävä itse ulkomaille tietoa hankkimaan. »Mikäli rakennamme tutkimuksemme vain julkaisujen varaan, toimimme useimmilla aloilla muutaman vuoden viiveellä». Eli hän tarkoitti, että julkaisut eivät ole tutkijalle tiedon välittämistä vaan meritoitumista varten.

Pukkila ei oikeastaan vastannut esityksensä otsikkoon, »korkeakoulujen mahdollisuudet uudessa budjettitilanteessa», sisältyvään kysymykseen, vaan sinkosi takaisin tukun vastakysymyksiä. ATK-kokonaisjärjestelmän viivästyminen oli luonnollisesti yksi Pukkilan päähuolenaiheista, kuten koko seminaarinkin. Täytyy vain toivoa, ettei hän tai muutkaan odota ATK-

järjestelmältä liikoja, koska se ei ole mikään *deus ex machina*. Varsinkin vanhojen korttiluetteloiden muuttaminen elektroniseen muotoon vaatii paljon työtä ja rahaa.

Odotetusti Pukkila kiinnitti huomiota valtakunnallisten tehtävien hoidon ongelmallisuuteen uudessa tilanteessa. Hän vertasi kirjastojen valtakunnallisia tehtäviä muihin korkeakoulujen tehtäväksi annettuihin valtakunnallisiin tehtäviin, esim. valtakunnalliseen jatkokoulutusohjelmaan. Kokonaisbudjetointi aiheuttaa ongelmia. Henkilökunnan määrän lisäämisestä Pukkila esitti kysymyksiä: riittääkö suunniteltu virkojen lisäys (10 virkaa/vuosi), millä perusteella virkoja tulisi lisätä ja mihin jälkeenjääneisyyttä verrataan? Hän kysyi myös, pitäisikö hankinnat keskittää hintojen kalleuden vastapainoksi. Lopuksi hän kiinnitti huomion korkeakoulukirjastojen säädöspohjan vahvistamiseen resurssien saannin varmistamiseksi.

Säädöskysymys nousi seminaarissa voimakkaasti esiin Tinfon puheenjohtajan toimistopäällikkö Matti Lähdeojan arveltu, että hän olisi ainoa, joka kannattaa koko kirjastokenttää kattavaa puitelakia. Kannattajia löytyi pian lisää, jopa korkeakoulujen hallintojohtajien piiristä. Seminaariin osallistunut Kuopion yliopiston hallintojohtaja Tuomo Teittinen alkoi kallistua myönteiseksi puitelaille, aikaisemmin hallintojohtajat ovat pitäneet K & I -puitelakia turhana, pelkkänä paperina. Lähdeojan mukaan ainakin kansalliskirjastosta ja keskuskirjastoista pitäisi olla säädöksiä lain tasolla. Jos säädöksiä ei ole valtakunnallisista tehtävistä, niitä ei oteta rahanjaossa vakavasti. Keskuskirjastoja koskeva lakihanke on vireillä. Lähdeoja totesi, että viimeisin korkeakoulujen kehittämssuunnitelma edellyttääkin tämäntapaisia säädöksiä.

Lähdeoja päätti valtakunnallisia tehtäviä käsitelleen esityksensä pohtimalla, miten Tinfosta voitaisiin entistä paremmin tehdä koko informatiikentän koordinaattori. Valtion tiede- ja teknologianeuvosto on kysynyt samaa. Ongelmana on se, että opetusministeriö ei ilman muuta ole vastuussa kuin oman hallinnonalan-

sa kirjasto- ja informaatiopalveluista, muiden ministeriöiden tulee hoitaa omat hallinnon- alansa.

Pukkilan ja Lähdeojan alustuksiin oli pyydetty kaksi kommenttipuheenvuoroa, ylikirjastonhoitajien Esko Häklin ja Eeva-Maija Tammekannin. Häkli sanoi olleensa mukana seminaarin taustapaperin, Tinfon tietohuollon kehittämissuunnitelman valmistelussa. Hänen mukaansa paperi on hallinnollinen rudimentti, koska opetusministeriö uudessa tilanteessa on luopunut täydellisesti edistämästä korkeakoulujen yhteishankkeita, oikeastaan luopunut kokonaan ohjailemasta korkeakouluja. Sinänsä suunnitelmaan sisältyvät rahoitustarpeet edustavat varsin kohtuullista osuutta korkeakoululaitoksen kokonaisrahoituksen lisäyksestä. Suunnitelma on niin tuore, ettei sen toteutumisesta voi vielä puhua. Toteutuneet osat olisi toteutettu ilman suunnitelmaakin, ainakin HYK:n osalta. Täysin ulkopuoliset tapahtumat, kuten työllisyyslain hyväksyminen, ovat vaikuttaneet suunnitelman yksityiskohtien toteutumiseen.

Häkli piti ATK-tilanteen kannalta tärkeänä kysymystä, mitä järjestelmällä tehdään. Tavoitteena tulee olla sen käyttäminen rationalisointivälineenä, viitetietojen rekisteröinnin nopeuttaminen. Suurin muutos on viitetietojen liikkuvuus. Kirjastoilla ei tämän ylimenokauden aikana ole niinkään ongelmia hankintamäärärahojen kanssa kuin kortistojen konvertoinnissa. Konservoinnista puhuessaan Häkli ihmetteli korkeakouluneuvoston epäilyjä konservoinnin kustannuksista. Konservoinnilla on tietenkin eri merkitys eri aloilla, mutta kansallisen kulttuurin kannalta se on tärkeää. Konservointihanke ei kilpaile uuden teknologian kanssa, vaan ne ovat paralleleja ilmiöitä.

Häkli huomautti, että opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelmia koskevassa palautteessa korkeakouluille ei löydy mitään kirjastoista ja tietohuollosta. Entä sitten korkeakoulubudjetin ulkopuolella? Hän vertasi tilannetta Ruotsiin, missä on korkeakoululaitoksen ulkopuolinen kansalliskirjasto. Sikäläinen Tinfo, DFI on päätetty lopettaa ja siirtyä sektorikohtaiseen organisoituvastuuseen. Häklin sanoista saattoi uumoilla, että hänen puolestaan saman voisi tehdä Suomessakin, vaikka suoraan hän ei tätä sanonut.

Eeva-Maija Tammekannin mukaan ruotsalaiset tekivät tyhmästi lopettaessaan DFI:n. Hän

vannoi vielä vahvasti rationaalisen kokonaisjärjestelmän nimeen — tai hän asetti vaihtoehtot: joko verkon ylläpitäminen on varmistettava tai luovuttava koko verkosta. Hänen mukaansa jälkimmäinen vaihtoehto merkitsisi joko sisäänpääsymaksua tai muunlaisia käyttörajoituksia, mahdoton vaihtoehto käytännössä. »Opetusministeriön tulisi löytää [...] ongelmiin ratkaisu, joka ei loukkaa korkeakoulujen autonomiaa, mutta takaa verkolle riittävän tuen.» Tammekann ei syyttänyt TKAY:ä ATK-järjestelmän viipymisestä, mutta vaati sen toteuttamista lisäresurssein nopeutettuna. Hallinnon tietohuollosta hän sanoi, että eri hallinnonalat hoitakoot sektorinsa, mutta selvittäköt samalla, miten ne kantavat vastuuta kansalaisten tietohuollosta. Tammekannin mukaan maksullisuuskysymys on laajempi ja vakavampi kuin oletetaan. Haitat on selvitettävä ja rajat määritettävä. »Mikäli halutaan ylläpitää nykyisen laajuisia ja taseisia palveluja, kirjastoista ei koskaan voi tulla kannattavia yrityksiä, koska kirjastojen peruspalvelut eivät ole teollisia tuotteita, joiden valmistaminen voitaisiin lopettaa.» Tulosvastuullisuus ei käy peruspalvelujen hoidossa. Vaikka perustettaisiin eri verkko hallinnolle ja liikeyrityksille, se nojautuisi silti korkeakoulukirjastoverkkoon. Tammekann ilmoitti olleensa jo kauan puitelain kannataja. Kirjastojen tehtävät on määriteltävä, jotta määrärahoja voitaisiin anoa. »Ehkä tulisi erilaisten K & I -yksiköiden tehtäviä eritellä myös sen mukaan, kenelle [kuuluu] vastuu a) päivittäisen, lyhytaikaisen tiedon tarjonnasta, b) kenelle tiedon järjestelmällisestä säilyttämisestä ja ylläpidosta, c) kenelle museaalisten kokoelmien hoidosta.» Kirjastot on rinnastettava virastoihin eli niiden palvelujen on oltava tasapuolisia, luotettavia, jatkuvia ja määräaikoina saatavilla.

Ylitarkastaja Heikki Stenlund esitteli valtiovarainministeriön näkökulmaa tietohuollon kehittämissuunnitelmiin. Käytännössä hän selosti vasta-annettua asetusta tietohallinnosta (155/88), joka korvaa vanhan ATK-asetuksen. Korkeakoulut eivät kuulu tämän asetuksen piiriin.

Stenlundin mukaan valmistelussa on käytetty peruskäsitteenä *tietohuolto*, jolla tarkoitetaan

»organisaatioiden ja kansalaisten nimenomaista tarvetta vastaavan asiatiedon toimittamista tarvitsijan saataville tälle käyttökelpoisessa muodossa.

Se kattaa toimintoina tiedon hankinnan, varastoinnin, käsittelyn, siirron ja jakelun. Nämä to-

teutetaan tietojärjestelminä, joissa käytetään lisäntyvää tietotekniikkaa.»

Stenlund ei paljon pohtinut, mikä yhteys tällä tietohuollolla on Tinfon tehtäviin kuuluvaan tietohuoltoon. Hän kyllä viittasi elinkeinoelämän tiedonhallinnon parantamishankkeisiin, joihin usein sisältyy tietohallinto-osastojen perustaminen. [Näihin osastoihin kuuluvat sekä atk-asiat että informaatiopalvelu, kirjastot ja arkistot, johtaja on tavallisesti entinen atk-päällikkö, nykyinen tietohallintopäällikkö.]

Suomen asemaa kansainvälisillä tietomarkkinoilla käsitteli toim.joht. Reijo Lilius (International Data Corporation OY). Suomi on mitätön osanen näitä markkinoita, niin mitätön, että sen kannattaa koettaa pysyä muiden pohjoismaiden kanssa samassa kelkassa, jotta se edes olisi havaittava. Lilius esitteli yhtiönsä tutkimuksiin perustuvia uusia tilastoja tietopankkimarkkinoiden laajuudesta ja kehityssuunnista.

Eurooppa on n. 3 vuotta amerikkalaisesta kehityksestä jäljessä. Erilaisista olosuhteista ja perinteistä johtuen kehitys ei ehkä automaattisesti kulje Amerikan malliin. Euroopassa suuret rahat liikkuvat arvopapereita ja valuuttoja koskevilla tietopankkimarkkinoilla. Amerikassa ovat luotto- ja markkinointitiedot tärkeitä, Euroopassa ei vielä samassa määrin. Tieteellisen ja teknisen tiedon markkina-arvo on enintään kohtalainen ja se ei nähtävästi tule kohoamaan yhtä villisti kuin jotkin muut lohkot. Ranskan tietopalvelumarkkinat eivät kuulemma »räjähdä» lähitulevaisuudessa päinvastoin kuin on enustettu. Englannin tietopankkimarkkinat ovat Euroopassa ylivoimaisesti suurimmat, sitten tulevat Sveitsi ja Länsi-Saksa. Suomelle aiheuttaa vaikeuksia markkinoidemme pienuus, näin pienen alueen tietojen vastaanottamisesta kansainvälisiin tiedostoihin ei edes olla kovin kiinnostuneita, Suomi jää pilkkuvirheiden alle. Suomessa tietopalveluiden käytön kasvuun voidaan vaikuttaa erityisesti palveluiden markkinointia lisäämällä ja parantamalla. Käytön kasvun esteitä ovat mm. kielierot, lainsäädännölliset erot, korkeat tietoliikennekustannukset, pieni mikrotietokone- ja modeemikaanta, joukko epäonnistumisia tietopankkibisneksessä. Lilius muistutti tärkeästä vuodesta 1992, jolloin EY:n jäsenmaiden rajat poistuvat. Miten siihen pitäisi Suomessa varautua?

Tähän merkkivuoteen kiinnitti huomiota myös Kone Oy:n Helena Basilier. Pohjoismaat, Suomi mukana, eivät saa jäädä syrjään kehityksestä, vaan mukaan on mentävä toimimalla eurooppalaisissa järjestöissä, joista Basilier mainitsi erityisesti EUSIDIC:in (European Association of Information Services), joka parhaillaan neuvottelee yhdentymisestä eurooppalaisten tiedontuottajien yhdistyksen (EURIPA) ja online-palvelujen tarjoajien (EHOG) kanssa. Käyttäjien näkemyksen säilymisestä on pidettävä huolta.

Elin Törnudd toi keskustelussa globaalisen tietohuollon terveisiä Unescon uudelta puheenjohtajalta Mayorilta, jonka mukaan kaikki erityisjärjestöt osallistuvat tietohuoltoon, mutta Unescolla on päävastuu. Samaa Törnudd toivotti Suomelle: vastuu on jaettava eri ministeriöiden kesken, mutta opetusministeriöllä on oltava päävastuu. Hän huomautti Häklille, joka oli ollut tyytyväinen HYK:n saamiin määrärahoihin, että »kovissa tieteissä» aineisto kalistuu nopeasti, CD-ROMit jopa 30 % vuodessa. TKK:n määrärahat jäävät jälkeen.

Ritva Sievänen-Allen muistutti, että jo 1972 Tieteellisten kirjastojen virkailijat -järjestö oli opetusministeri Ulf Sundqvistille jättämässään muistiossa ehdottanut kansallista kirjastojärjestelmää koskevaa lakia.

Tämän selostuksen tekijässä seminaari synnytti seuraavia mietteitä.

Kirjastoala on hämmennyksen tilassa. Tätä voisi verrata siirtymiseksi modernismista postmodernismiin. Tieteellisten kirjastojen rationaaliseen humanismiin perustuva modernistinen yhteistyöverkko uhkaa hajota postmodernistiseksi tilapäisten sopimusten ja tietopankkien verkostoksi [modifioidakseni Ilkka Niiniluodon esitelmää Kulttuurirahaston juhlassa]. Leikki leikkinä, mutta vakavasti puhuen olen sitä mieltä, että opetusministeriön merkitys uudessa korkeakoulupoliittisessa tilanteessa ei kirjastojen kannalta ole suinkaan vähentynyt, päinvastoin. Ministeriö tarvitsee kyllä entistä kipeämmin tuekseen jonkinlaista säädöstä kirjastojärjestelmästä, ehkä jopa puitelain. Uudessa resurssointijärjestelmässä, jos se toteutetaan siten kuin on puhetta ollut, opetusministeriöllä on sittenkin viime kädessä rahapussin nyörit hallussaan. Se voi ja sen tulee osoittaa, min-kälaisia tehtäviä ja tuloksia se pitää arvossa. Ar-

vonannon pitäisi selvästi näkyä resurssoinnissa. Tieteellisten kirjastojen kansallisten tehtävien ansiokas hoito on kannatettava asia *par excellence*. Muutenhan koko arvointipuheelta puuttava pohja pois.

Opetusministeriön kansliapäällikkö on puhunut Suomen yliopistosta, kaikkien Suomen korkeakoulujen käsittämisestä yhden suuren yli-

opiston osiksi. Tämä on mitä kannatettavin ajatus, sillä se sopii korkeakoulukirjastoille oivallisesti: ne ovat jo vuosikymmeniä rakentaneet koko Suomen yhteistä yliopistonkirjastoa, vain se yliopisto puuttuu enää.

Ilkka Mäkinen

TIEDOKSI

Kirjastotutkimuksen keskus Ruotsiin

Centrum för biblioteksforskning on aloittanut toimintansa vuoden 1987 alusta Göteborgin yliopistossa. Syyskuun alusta lähtien keskuksen esimiehenä on toiminut fil.tri Romulo Enmark.

Kirjastotutkimuksen keskuksen perustamisessa aloitteentekijöinä ja rahoittajina ovat toimineet Boråsin kirjastokorkeakoulu ja Göteborgin yliopisto. Ne siis rahoittavat toiminnan omista määrärahoistaan, Ruotsin valtion budjetissa sillä ei vielä ole sijaa. Korkeakoulujen päätöstä on pohjustanut prof. Emin Tengströmin laatima selvitys »*Forskningsanknytning av bibliotekarielinjen*» (UHÄ-rapport 1986: 1). Tarkoituksena on ilmeisesti vauhdittaa valtiotavallan pysyvän tuen saamista keskukselle.

Keskuksen tehtävänä on yhtäältä edistää Ruotsin kirjastotutkimusta, toisaalta pyrkiä järjestämään tutkimuskoulutusta Boråsin kirjastotutkintolaisille (jotka eivät sitä opetuksensa yhteydessä saa) sekä muille asiaankuuluville. Tämä lienee toiminnan päällimmäisin tavoite. Keskus pyrkii aloittamaan joskus tulevaisuudessa tohtorikoulutusohjelman. Sen tehtävänä on myös toimia tutkijain yhdyssiteenä luomalla kontaktiverkosto. Tehtävänä on myös tiedottaa tutkimustoiminnasta sekä järjestää seminaareja. Keskus julkaisee lehteä *Svensk biblioteksforskning*.

Valtiotavallan suoranaisten tuen puutteesta keskus saa kiittää DFI:n (Delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning) nihkeää asennoitumista. Tengströmin raportissa nimittäin kirjastotutkimus määritellään or-

ganisaatiosidonnaisesti. Lausunnossaan selvityksestä DFI korostaa, että tällainen määrittely rajaa pois tutkimukset tiedonkäytöstä, joka ei ole kirjastoon perustuvaa. Toinen viranomaisten ilmaisema syy on se, että halutaan odottaa DFI:n lopettamiseen liittyviä keskusteluja. Sehän on toiminut tieteellisteknisen informaatiohuollon selvitystoiminnan rahoittajana Ruotsissa. Ennen keskuksen rahoituspäätöstä halutaan selvittää, miten DFI:n resurssiperintö jaettaisiin.

Göteborgin yliopisto ja Boråsin kirjastokorkeakoulu ovat olleet aloitteellisia keskuksen perustamisessa. Tarkoitus on ennen muuta kohentaa Boråsin tutkimuskoulutuksen sekä tutkimuksen edellytyksiä. Keskuksen vakinaistaminen olisi epäilemättä piristysruiske etenkin naapurimaan kunnallisten kirjastojen tutkimukselle.

PV

Seminaari kirjastoautomaatiosta ja työkuulttuurista

Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistys järjestää 27.—28. 5. 1988 kevätseminaarin, jonka aiheena on kirjastoautomaatio ja työkuulttuuri. Seminaari pidetään Varalan liikuntaopistossa Tampereella. Siellä on tarkoitus käsitellä mm. niitä muutoksia, joita atk aiheuttaa työhön, kirjastoautomaation erityispiirteitä ja historiaa sekä automaatiota tiedonhaussa. Alustajien joukossa on mahdollisesti myös ulkomainen alan asiantuntija. Lisätietoja antaa yhdistyksen sihteeri Juha Hakala, puh. 90-708 4293.